

ERGANI'DEKİ ZİYARETGÂHLAR VE BU ZİYARETGÂHLARIN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU*

Mehmet Salih ERPOLAT**

Özet:

Ergani'deki ziyaretgâhlar, peygamber makam ve türbeleri, Anadolu erenlerine ait türbeler, tarikat şeyhlerine ait türbeler ile tabiat kuvvetlerine ait mekanlardan müteşekkildir. Bu ziyaretgâhların, yöre insanının kültür ve inanç dünyası üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Halk bu ziyaretgâhlar ile ilgili farklı terimler kullanmaktadır. Peygamberlere ait ziyaretgâhlar için makam, Anadolu erenlerine ait türbeler için ziyaret, tarikat şeyhlerine ait ziyaretgâhlar için kubbe terimlerini kullanmaktadır.

Ergani'de halk çeşitli sıkıntılarından kurtulmak için haftanın muayyen günlerinde bu mekanları ziyaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Ziyaretgâh, makam, türbe, kubbe, ziyaret, Anadolu erenleri.

Giriş:

Ergani, coğrafi açıdan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Diyarbakır-Elağzı yolu üzerinde, Diyarbakır'a 58 km. uzaklıkta, Güneydoğu Toroslari'nin bir kolu olan Sakız Dağı (halk arasında Zülküf veya Makam Dağı) eteğinde, bu bölgenin Doğu, Orta ve Batı Anadolu'ya açılan önemli bir geçiş noktasındadır; doğusunda Dicle ve Diyarbakır, batısında Çermik, kuzeyinde Alacakaya, kuzeybatısında Maden, güneyinde ise Siverek yer almakta olup, Diyarbakır iline bağlı bir ilçe merkezidir.

Burası, Tarih kitaplarında, Diyarbakır'e 12 fersah mesafede Toros Dağı'nın bir boğazında kaim ve bakır madenine karib¹ şeklinde tanıtılan, Anadolu'nun bilinen en eski yerleşim yeri olan Çayönü'nü de içine alan eski ve mühim bir yerleşim yeridir.

Ergani, Anadolu Türk tarihinin mühim merkezlerinden biri ve Akkoyunlu Türk Devletinin ilk nüvesinin oluştuğu coğrafyadır.² Bu durum, XVI. yüzyıl başında tutulan tahrir defterinde açıkça görülmektedir. Akkoyunlular, Diyarbakır'e sahip olduktan sonra burasını başkent haline getirilmişler ve bu coğrafyanın Türkleşmesini büyük ölçüde tamamlamışlardır.

Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleri, büyük askeri başarıların yanında, mükemmel teşkilatçılığı ve fedakar insanların çok uzak diyarlarda dinlerini ve kültürlerini yaşama ve yaşatma azimleri ile mümkün olmuştur. Bu fedakar insanlara, abdal, derviş, eren, baba, dede, sultan, seyyid, şeyh vs. gibi saygınlık ve yakınlık ifade eden unvanlar verilmiştir. Seyyid, şeyh, baba ve eren lâkaplı, halkın teveccüh ve saygınlığını kazanmış olan bu insanlar, öldükten sonra da evliya olarak anılmaya

* Bu çalışma, 23-27 Eylül 2002 tarihleri arasında Mersin'de düzenlenen Uluslar Arası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi'ne sunulan bildirinin ikmal edilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Yrd.doç. Dr. Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Basri KONYAR, Diyarbakır il Yılı, C. III, Ankara 1936 s. 343.

² Faruk SÜMER, "Akkoyunlular", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S. 40 (Şubat 1986), s. 2.

başlar;³ türbeleri ziyaret yeri olur; haklarında bir çok efsaneler oluşturulur ve anlatılır. Hayatlarında halkı bilgilendirerek yardımcı olan bu insanlar, ölümlerinden yüzlerce yıl sonrasında da şifa ve umut kapısı olma özellikleriyle yardım etmeye devam ederler. Mesela Mardin ve çevresinde çocuğu olmayanlar, ruh ve akıl hastaları, şifa niyetine Sultan Şeyhmus'u ziyaret ederler.⁴ Tunceli ve çevresinde Munzur Baba, Yel Baba, Yeşil Baba, Mansur, Seyyid Ahmet Dede⁵ önemli ziyaretgâhlardır. Bunun gibi misalleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Anadolu'nun hemen her şehir, kasaba ve köyünde karşılaşılan yatır ve türbelerin bir kısmının çevrede tanınan mahallî velilere,⁶ bir kısmının da hayalî velilere ait olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları muhtemelen askerî ve mülkî pozisyonları itibarıyla saygınlık kazanmış ve şehit olmuş zatlardır. Bir kısmının hayat hikayelerine ilkel hurafeler karışmış olabilir. Bu noktada elimizdeki bu araştırma, bir kısmı Dedem Korkut merkezli halk önderi mistik muhtevalı tiplerin netleşmesinde yarar sağlamasının yanında,⁷ bazı yer isimlerinin kaynağı ve iskân tarihi hakkında mühim belge niteliği de taşıyabilir. Dolayısıyla ziyaret yerlerinin bu yönleriyle incelenmesinde sayılamayacak kadar faydalarının olduğu göz önünde tutulmalıdır.

Bu çalışmada yukarıdaki mülâhazalar göz önünde tutularak Ergani'deki inanç merkezleri tanıtılacak, konu ile ilgilenenlere malzeme sunulacaktır. Ayrıca bazı köy isimlerinin kaynakları ile Ergani ve çevresinin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına katkıda bulunmuş, hatta isimleri ve hatıraları yeni kuşaklar tarafından bilinmeyen kahramanların bazıları tespit edilecektir.

ERGANI'DEKİ ZİYARETGÂHLAR

Ergani'de bu şekilde ziyaret edilen 20 merkezi tespit etmiş bulunuyoruz. Bu merkezlerden ikisi Peygamberlere, yedisi Osmanlılardan önce bölgede yaşamış oldukları ilk defa tarafımızdan tarihî delillerle tespit edilen ve genel olarak Anadolu erenleri diye tanımlanan zatlara, biri Osmanlılar zamanında yaşamış sipahiye ait türbedir. Beşi kime ait olduğu ve mahiyeti bilinmeyen türbedir. Geriye kalan son beş merkezden ikisi yakın geçmişte vefat eden tarikat şeyhlerine ait mezarlara, ikisi pınara ve biri de her hangi bir inanç kaynağı olmayan kayaya ait olan ziyaretgâhlardan ibarettir.

Ergani'deki halk, ziyaretgâhların özelliğine göre farklı tabirler kullanmaktadır. Zülküfül Nebi Türbesi için "Makam", eren ve derviş türbeleri için "Ziyaret", yakın

³ Ahmet Hamdi TANPINAR, *Beş Şehir*, İstanbul 1992, s. 180.

⁴ Latif ÖZTÜRKATALAY, *Mardin ve Mardinliler*, İstanbul 1995, s. 406-407; Rifat ARAZ, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sufiliği İle Yatır ve Türbelerin Çevresinde Yaşayan Eski Türk İnançları" *Erdem*, VIII/24 (Ocak 1996) Ankara, s. 820; Şevket BEYSANOĞLU, "Diyarbakır ve Çevresinde Halk Hekimliğinde Yatırlar" *Türk Folklor Araştırmaları*, (1981-2), s. 7.

⁵ Rifat ARAZ, *aynı makale*, s. 819.

⁶ Ahmet Yaşar OCAK, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, Ankara 1984, s. 13.

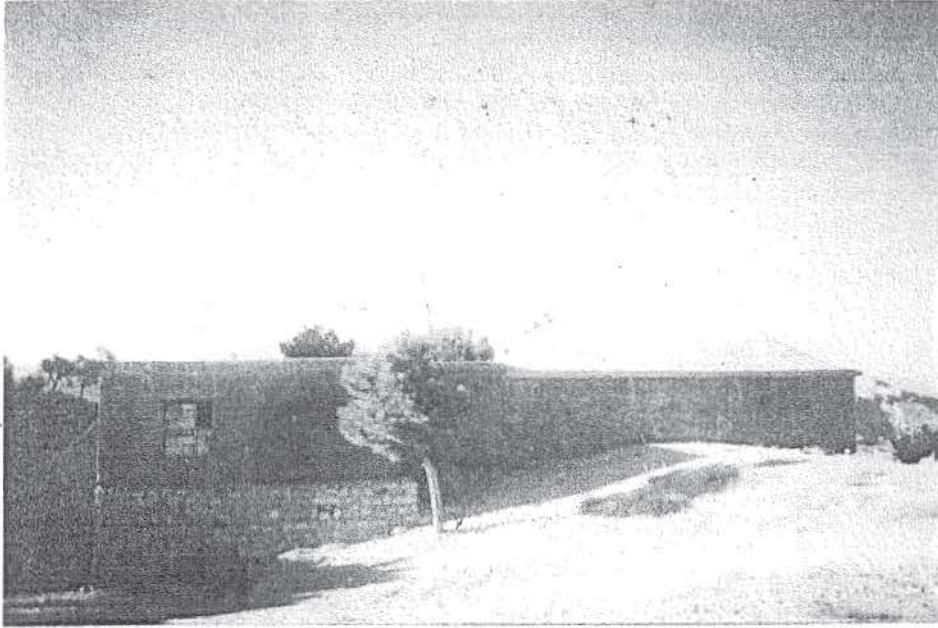
⁷ Yaşar KALAFAT, "Anadolu Dedem Korkut Coğrafyasında Türk Uluları ve Mesajları," *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 135, (Aralık 2001), s. 188.

dönemde yaşamış şeyh türbeleri için “Kubbe”, tabiat kuvvetlerinden olan Sultanpınarı ve Kara Cehennem Suyu için ise özel bir terim kullanılmamaktadır.

1- Peygamber Türbeleri

a. Zülküfû'l Nebi

Bu isim Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir.⁸Burada, İslâm inancına göre peygamber olan İsmail ve Elyasa ile beraber zikredilmektedir. Yine Peygamberler tarihi çerçevesinde, Zülküfû'l Nebi'nin hayatı ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: Rum toprağının ahalisi kendisine iman edip tabi olmuşlardı.⁹ Hz. Eyyüp'ün oğlu Beşir ile aynı kişi olduğu da ifade edilmektedir. Zülküfû'l Nebi 75 yaşında Şam'da vefat etmiştir.¹⁰

Kaynaklarda kabrinin nerede olduğu zikredilmese de halk arasında Zülküfû'l Nebi'nin kabrinin bulunduğu yer olarak Eğil ve Ergani'nin de isimleri geçmektedir. Halk arasındaki bu inancı resmî belgeler de desteklemektedir. Nitekim Osmanlı tahrir defterlerinde ise Zülküfû'l Peygamber Zaviyesi'nin ismi geçmektedir. 1518 tarihli tahrirde Bagür köyü ile Ruzbegi(?) mezarının gelirinden bir kısmının buraya vakf edildiği görülmektedir.¹¹ 1530'da yine Ruzbegi mezarının 550 akçelik hastı ve Hacı Bey Bağrı'nın 50 akçelik vakıf geliri ile yıllık toplam 605 ¹² akçelik bir akarı vardır.

⁸ Ku'ran 21/ 85; 38/48.

⁹ M. Asım KÖKSAL, *Peygamberler Tarihi*, C. I, Ankara 1992, s. 324.

¹⁰ M. A. KÖKSAL, *aynı yer*, s. 324.

¹¹ BOA, TD. 64, s. 538.

¹² BOA, TD. 998, s. 112; M. Salih ERPOLAT, *XVI. Yüzyılda Ergani Sancağı*, (Bastılmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 1993, s. 101.

1801-1802 tarihli Diyarbekir Vilayeti Salnamesi'nde, birim belirtilmeden, 5400 (akçelik)¹³ bir gelirinin olduğu görülmektedir.

Zülküfü'l Nebi makamı, Ergani'nin 6 km. kuzeyinde bulunan Zülküfü'l (Makam) Dağı doruğunun kuzeydoğu kısmındadır. Buradaki XVI. yüzyıla ait eski, mermer kolonlu sağlam mescit, 1936'da, I. Vakıflar Genel Müfettişliğinin buyruğuyla (türbe kısmı hariç) yıktırılmıştır. Mescitte bulunan ve bir zamanlar Sivas valilerinden birinin gönderdiği bir gümüş pencere çerçevesi ile Uzun Hasan'ın bağışladığı şamdanlar da Evkaf Dairesince alınarak İstanbul'a gönderilmiştir, üzerinde sadece Fahreddin ibaresi bulunan güzel nesih tarzında bir kitabesi bulunan mescidin duvarı Artuklu hükümdarlarından Fahrettin Karaaslan'a ait olduğu tahmin edilmektedir ve üzerinde sadece Fahrettin ibaresi bulunan güzel nesih tarzında bir kitabe bulunuyormuş (1932'de). Mezarın üzerindeki ipekli örtülerin antika olanları 1926'da Diyarbekir Evkaf Dairesine gönderilmiştir.¹⁴ Ancak bu kıymetli eşyalar daha sonra kaybolmuştur. Mescit 1958-1959 yıllarında Ergani Hayır Cemiyeti tarafından onarılmıştır.¹⁵

Yapının bugünkü durumu şöyledir: Önündeki geniş avludan girilince üç bölüm göze çarpar. Ön kısmında erkeklere ait namaz yeri vardır. Sağdaki bölmeye bir kapı ile girilir; burası kadınlara ayrılmış namaz yeridir. Ortadaki bölmeden Zülküfü'l Peygamberin sancaktarı Abdullah'a ait türbeye geçilir. Burada bir adam boyundan daha uzun, yaklaşık 2 metre yükseklikte topraktan yapılmış ve ceviz tahtalarla muhafazaya alınmış, üstü yeşil renkli örtü ile kaplı bir sanduka görülür.¹⁶

Çocuğu olmayan, çeşitli sıkıntıları olanlar Perşembe günleri burayı ziyarette gelirler. Ziyaretçiler önce iki rekat namaz kılarlar, sonra türbeye geçerek dilekte

¹³ *Diyarbakır Salnameleri*, (Haz. A. Zeki İZGÖER) C. IV, İstanbul 1999, s. 203.

¹⁴ Basri KONYAR, *Diyarbakır...* s. 345.

¹⁵ Yaşar HEKİMOĞLU-Enver ATILGAN, *Ergani*, İstanbul 1967, s. 35.

¹⁶ Ş. BEYSANOĞLU, "... Yatırırlar", s. 9.

bulunurlar. Burayı çevre il ve ilçelerden ziyaret edenler de vardır. Ancak kış mevsimi hariç diğer mevsimlerde, bilhassa yaz aylarında, haftanın her günü burada ziyaretçileri görmek mümkündür. Mesela bu araştırma bağlamında 10. 08. 2002 tarihinde bir Cumartesi günü söz konusu merkeze gidildiğinde çok sayıda ailenin burayı ziyaret etmekte olduğuna şahit olunmuştur. Buradaki türbe ve mescitte iki görevli bulunmaktadır. 1886-1887 yıllarında Diyarbakir Valiliği yapan Arifi Paşa, seyahatnâmesinde burada hizmet edenlere ait dört-beş haneden söz etmektedir.¹⁷ Oysa şimdi türbe dışında herhangi bir yapı mevcut değildir. Burayı ziyaret ettikten sonra çocuğu olanlar oğullarına Zülküf'ül (Zülküf), kızlarına Zülfiye ismini vermektedirler.¹⁸ Bundan dolayı, Ergani'de bu iki isme çokça tesadüf edilmektedir. İncelemiş olduğumuz 1996 tarihli Telefon Rehberinde 180 Zülküf'ül ve Zülküf ile bir Zülfiye ismi tespit edilmiştir.¹⁹ Bu da ismin yaygınlığını göstermesi bakımından mühim bir delildir.

Zülküf'ül Nebi ziyaretgâhının halk arasındaki yaygın ismi “**Makam**”dır. Bundan dolayı bulunduğu dağa da Makam Dağı denilmektedir. Ergani'de halk, yeminlerinde Zülküf'ül Nebi ve Makamın adını Allah ve Kuran ile birlikte kullanmaktadır. Yeminlerinde: “Zülküf'ül Nebi'nin başı için bana inan” ya da “yalan söylüyorsam Zülküf'ül Nebi çarpsın” veya “yalan söylüyorsam Makam çarpsın” gibi ifadeler sık sık kullanılır. Bazen de birinin ifadesinin doğruluğunu teyit ettirmek için, kişi Makam Dağı'na doğru yöneltilip, üç adım yürütülür ve bundan sonra söylediği sözlerin doğruluğuna inanılır. Bu durumdaki bir insanın yalan söylemesi halinde başına kötü şeylerin geleceğine olan inançtan dolayı bu uygulama yapılmaktadır.

Bütün bunlara rağmen, Zülküf'ül Nebi'nin Ergani'de medfûn olduğuna dair herhangi bir mevsuk bilgi mevcut değildir, ancak halk üzerindeki belirgin etkisi, çevredeki şahıs isimlerinde, yeminlerde açıkça görülmektedir. Ayrıca bölgedeki en çok ziyaret edilen mekan özelliğine de sahiptir.

b. Hazreti Enûş Türbesi

Enûş Peygamber ziyaretgâhı, Ergani'nin 17 km. güneybatısında bulunan Kızılcâ (yeni ismi Otluca) Köyünde bulunmaktadır. Buradaki ziyaret kümbet şeklinde bir türbeden ibarettir. Türbe köyün batısında, içinde bir de camii bulunan köy mezarlığında yer almaktadır. Kümbetin sonradan tamir edildiği kitabelerinden ve yapı malzemesinden anlaşılmaktadır. Türbedeki eski kitabe, türbe içinde kırık bir durumda muhafaza edilmektedir. Bu kırık kitabeldeki yazılar ile türbenin güney duvarındaki siyah bazalt taşta hakedilen kitabeldeki yazıların aynı olduğu görülmektedir. Türbe iki bölümden oluşmaktadır. Türbeyi binanın doğusunda bulunan kapısından girilir. İlk bölümü burası teşkil etmektedir Giriş kısmında ziyaretçiler, türbe ziyareti için iki rekat namaz kılarlar. Ancak namazgâh kısmı muhtemelen türbeyi sonradan eklenmiştir. İkinci bölüm ise, merkadın yer aldığı alandır. Türbe eski temel duvarı üzerine bir sıra beyaz, bir sıra siyah bazalt kesme taş ile örülmüştür. Ek bölmede kullanılan malzeme ise farklıdır. Türbe üzerindeki yazıt kireç ile boyanmıştır. Bundan dolayı kitabeyi sağlıklı okumak zordur. Türbenin kubbe kısmı da sonradan yeşile boyanmıştır.

¹⁷ Mustafa ÖZTÜRK-İbrahim YILMAZÇELİK, “Arifi Paşa'nın Seyahatnamesi Diyarbakir Seyahatı”, *Belgeler Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, C. XVIII. S. 22, (Ankara 1988), s.109.

¹⁸ Muhsine Helimoğlu YAVUZ, *Diyarbakır Efsaneleri Derleme Araştırma İnceleme*, İstanbul 1993, s. 69.

¹⁹ *Türk Telekom Diyarbakır Telefon Rehberi* 1996, s. 142-151.

Halk arasında Peygamber olduğuna inanılan Hz. Enûş'un hayatı hakkında sağlam bilgiler mevcut değildir; ancak İbnü'l Esir'in eserinde yer aldığına göre Hz. Enûş Hz. Şis (Şit)'in oğlu olup, onun ölümünden sonra vasiyeti üzerine halkın yönetimini ele almıştır. Hz. Enûş, 705 sene yaşamıştır.²⁰ Bu hayatın hangi coğrafyada geçtiği hakkında en ufak bir ipucu verilmemiştir. Taberi'nin Enûş hakkında verdiği bilgilerin bir kısmı İbnü'l Esir'inkinden farklıdır. Taberi'ye göre Hz. Şit, 657 yaşında iken oğlu Enûş doğmuştur ve 950 yıl yaşamıştır. Halbuki İbnü'l Esir, ömrü için 705 yıl rakamını kullanmaktadır. Ayrıca Enûş'un Peygamber değil, sadece hükümdar olduğunu²¹ ifade etmektedir. Taberi'de de Enûş'un yaşadığı coğrafya hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla Hz. Enûş'un Ergani'de medfûn olduğunu belgelemek mümkün değildir. Yalnız halk, onun burada medfûn olduğuna inanmaktadır.

Enûş Peygamber halk arasında Abbas Peygamber olarak da bilinir. Hatta, halk arasında bununla ilgili rivayeti de mevcuttur. Rivayete göre: "Enûş Peygamber Hilar düzlüğünde yapılan bir savaşta şehit düşer, cesedi bu düzlüğe gömülür. Zamanla bu alanda bir dere yatağı oluşur. Çevredeki yerleşim alanlarının pis suları bu dere yatağına akar. Enûş, bir gece Abbas adında birisinin rüyasına girer. Enûş rüyada yattığı yerden rahatsız olduğunu, Abbas adlı şahsa anlatır. Abbas isimli kişi, rüyasındaki işaretlerden yola çıkarak, Enûş Peygamberin yattığı yeri bulur. Enûş Peygamberin naaşını dere yatağından alarak türbenin bugün bulunduğu yere nakleder. Bundan dolayı buraya Enûş ile birlikte Abbas Peygamber de denilmektedir²². Buraya yapılan ziyarette Enûş Peygamber ziyaretgâhına Abbas Peygamber ziyareti denilmesinin sebebini, köyün imamı, türbe kitabesinde Enûş ile birlikte Abbas isminin de geçmiş olmasına bağlamakta olduğuna şahit olunmuştur. Türbedeki kitabe okunabildiği kadarıyla Yerd, Kinan, Enûş, Şit ve Adem isimleri tespit edilmiştir.

Enûş Peygamber Türbesi, Perşembeyi Cumaya bağlayan gecede ziyaret edilir. Buraya, psikolojik rahatsızlıkları ile korku hissi içinde olanlar ve romatizma hastalığından muzdaripler ziyarete gelirler. Türbenin giriş kısmında önce iki rekat namaz kıldıktan sonra kurban keser ve şeker dağıtırlar. Dualar ettikten sonra geceyi de burada geçirirler. Böylece ziyaret tamamlanmış olur.

Netice olarak, Hz. Enûş'un tarihî kimliği hakkında kesin bilgiler ifade etmek mümkün değildir. Yalnız çevrede saygın, hürmet gören bir konuma sahiptir. Halk bundan dolayı çocuklarına Enûş ve Abbas ismi vermektedir. Bu yüzden bölgede bu iki isme de sıkça rastlanır. Hatta Enûş ismine Ergani ve çevresinde daha çok tesadüf edilmektedir. 1996 tarihli Diyarbakır Telefon Rehberi'nde Ergani'ye ait kısımda Enûş isminden 14 kişi tespit edilmiştir²³.

2. Anadolu Erenlerine Ait Ziyaretgâhlar

Bu çerçevede Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmelerinde abdal, derviş, gazi, sultan gibi unvanlarla anılan erenlerin bilinen bir gerçektir²⁴. Dediği Baba, Kılıçbaba, Karabab (Karababa), İncehıdır, Karahıdır, Vahit Baba ve Abdülaziz ziyaretleri bilinmekte olup, bu şahıslar hakkında halk, hemen hemen hiçbir bilgiye sahip değildir. Bunlardan Dediği Baba, Vahit Baba ve Kılıç Baba ziyaretleri halk tarafından yaygın olarak biliniyorlarsa da, Kara Baba, İncehıdır, Karahıdır ve Abdülaziz'in ziyaretgâh, olduğu sadece o köylerde oturanlar tarafından

²⁰ İbnü'l Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi İslâm Tarihi*, (Çev. Ahmet AÇIRAKÇA) C. I, İstanbul 1985, s. 45-46.

²¹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Et-Taberi Tarih-i Taberi Tercümesi*, C. I, Konya 1980, s. 94.

²² Bu rivayet, D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesinden 2001 yılında mezun olan M. Cemil Kaya tarafından 2001 tarihinde 67 yaşında ve okur yazar olmayan Fatma Kaya adındaki vatandaşın derlenmiştir.

²³ *Diyarbakır Telefon Rehberi 1996*, s. 142-151.

²⁴ Ömer Lütfi BARKAN, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, İstanbul (Tarihsiz), Hamle Yayınları, s. 35-50; Mehmet ŞEKER, *Fetihlerde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması* Ankara 1991, s. 95-115.

bilinmektedir. Halbuki İncehıdır, Karahıdır ve Abdülaziz isimleri bölgenin en eski tahririnde köy ismi olarak geçmektedir. Dediği Baba'nın ise şeyh olduğu ve zaviyesinin bulunduğu yine tahrir defterinde görülmektedir. İşte buradan hareketle bu şahısların bölgenin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında rol oynayan öncüler olduğu düşünülmektedir.

Battal Gazi Destanındaki şu dizelerden, Türkleşmede ve İslâmlaşmada rol alan gaziler için hedefin Anadolu'nun yurt edinilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Bu gidişin Bizans'tır ilk durağı
Türk olmayan toprak taşı tarağı

.....

Yola düşer yenilişi duyunca
İnsan döküntüsü yollar boyunca
Fark etti mi kuvvet ile hak el ele
Gazilere teslim olur her kale.²⁵

Türklerin İran, Anadolu ve Balkanlara göç edişleri sırasında sadece gaziler değil, sofi babalar da önemli görevler yaptılar. Derviş babalar, tekkelerini ve ikametgahlarını yeni yerleşim bölgelerine kaydırmış, misafirhaneler, değirmenler, okullar kurmuş, tarımsal üretimi geliştirmiş, yolcuların yol güvenliğini sağlamış ve çeşitli kabileler arasında aracılık yaparak²⁶ büyük hizmetler görmüşlerdir.

Anadolu'yu iskân etmek için, "Kolonizatör Türk Dervişleri" tabir edilen Anadolu'nun manevi fatihleri diyebileceğimiz şeyh ve dervişler, hâlî, تنها ve boş yerleri şenlendirmede de değerlendirilmişlerdir. Bunlar ile birlikte Türk örf, adet ve gelenekleri ile dinî adap ve erkanları da Anadolu'ya getirilmiştir.²⁷ Ayrıca bunların yol güvenliğini sağlamada ve yolculuk yapanlara hizmet etmede de emekleri geçmiştir. Buna dair tahrir defterlerinde çok sayıda kayıt vardır.²⁸

Anadolu erenlerinin tarihteki rolleri hakkında bu kısa hatırlatmada bulunduktan sonra Ergani'deki erenleri ve onlara ait ziyaretgâh yerlerinin bugünkü durumlarını kısaca izah etmeye çalışalım.

a. Dediği Baba Ziyaretgâhı

Dediği Baba ziyaretgâhı, Ergani'nin kuzeyinde Eski ve Yeni Ergani yolu üzerindedir. Şehir mezarlığının karşısında, etrafı üç sıra briketle çevrilmiştir. Bu duvarın yeni yapıldığı her halinden anlaşılmaktadır. Taşları yeşile boyanmış ve başında da bir akasya ağacı bulunmaktadır.

Dediği Baba'nın kim olduğu, ne zaman yaşadığı halk tarafından bilinmemektedir. Kimine göre veli, kimine göre kahraman bir asker olup, şehit olduktan sonra buraya defnedilmiştir. Dediği Sultan, Dediği Dede ismi ile Konya Beyşehir, Seydişehir, Akşehir ve

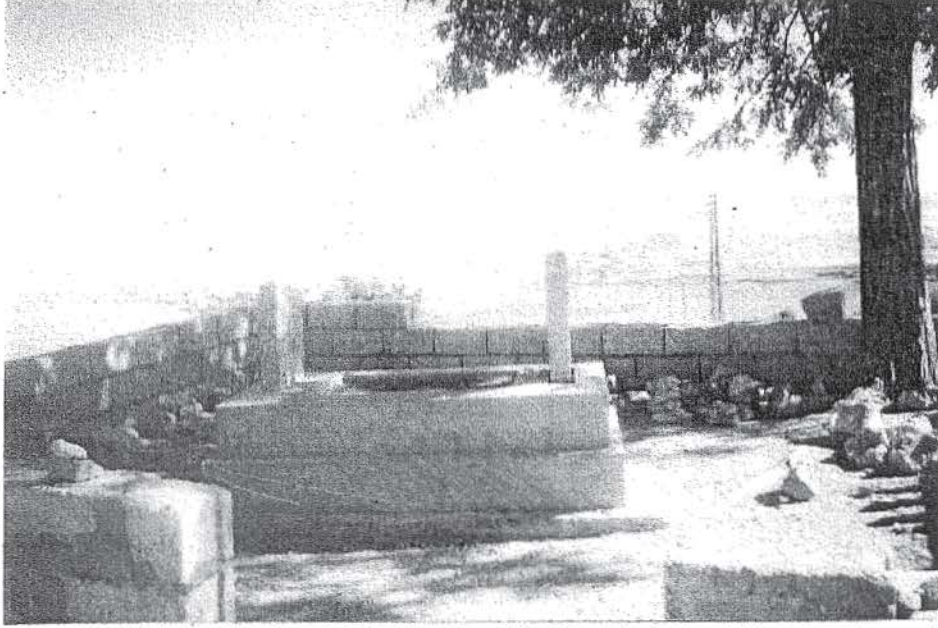
²⁵ Müjgan CUNBUR, "Anadolu'nun Gazileri ve Edebiyatımız" *Erdem C. III* (Eylül 1987), S. 9, s. 782.

²⁶ İra M. LAPIDUS, "Tasavvuf ve Osmanlı İslâm Toplumu", *Türkiye Günlüğü* (Mart-Nisan 1997), S.45, s.111-112; Neşet ÇAĞATAY, "Türklerin Tarihteki Yeri ve Milli Özellikleri" *Erdem*, VIII /23 (Ocak 1996) s. 116; A. Y. OCAK – S.FAROQHI, "Zaviye" *İA*, XIII, Eskişehir 1997, s. 168.

²⁷ A. Y. OCAK, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1996, s. 62-65.

²⁸ KKA, TD. 164, v. 48a. Ovacık'ın Munzur köyü zaviyesi için: "Mezkur Şahvirdi zâviye-i mezkûrede mütemekkin olub sınırunda zirâ'at itdüğün bir çiftlik yerin hâsılın mutasarrıf olub âyende ve revendeye hıdmet idüb ol mukâbeleda baş akçesin vermeyüb ve mezbûr çiftliğin hâsılın dahi âyende ve revendeye sarfider."

İlgın'da yaşadığı tespit edilen bir şahsiyetin mevcudiyeti bilinmektedir²⁹. Dedîği Sultan'a ait 480 beyitten müteşekkil ve 1814'te tamamlanan bir menkıbe mevcuttur. Menkıbeye göre; Dedîği Sultan Horasan'da doğmuştur. Ahmet Yesevî'nin soyundan olup, Hacı Bektaş'ın yeğenidir. Turgud ve Bayburd Türkmen aşiretinden keçe kaplı 40 çadır halkını Anadolu'ya göndermiş, hac farızasını yerine getirmek ve daha kâmil olmak için Mekke'ye gitmiş, oradan Beyşehir'e gelmiştir. Beyşehir'de 1320 tarihinde ölen Seyit Harun'un cenaze namazına katılmıştır. Bilahare Seydişehir'deki Hristiyanları Antalya'ya sürmüştür.

Dedîği Sultan, Mevlana Celaleddin-i Rumi'den Konya'ya gelmesi için davet alır, ancak o, "Hz. Adem, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi" kentin dağlarında inzivayı tercih etmiştir. Bununla beraber şehirden de tamamen elini ayağını çekmemiştir. Konya kuşatmasında Selçuklu Sultanına yardım etmiş, keramet göstermiştir.

Dedîği Sultan'ın Bayburd ve Turgutlu dostları onu bulmak için Anadolu'ya gelirler, fakat bulamazlar. Turgud'un Ala Dağları'nda aygır arayan kısıraklardan biri şans eseri Dedîği Sultan ile karşılaşır, Dedîği Sultan, kısırağı yelesinden kuyruğuna kadar sıvazlar, okuyup üfler. İşte Turgud' (Atçekenlerin) un meşhur atlarının bu kısıraktan olduğu rivayet edilir.

Dedîği Sultan İlgın'a gelir ve kerametlerini burada da sürdürür. Sultan İlgın'da ona toprak bağışlar. Dedîği Sultan ölümünden sonra yatacağı yere bakmaya gittiğinde orada karşılaştığı insanlara geyik sütünü hayrına dağıtır.

Bu menkıbelerdeki bilgilerin tamamının doğru olması mümkün değildir, ancak Dedîği Sultan'ın Anadolu'yu Türkleştirme ve İslâmlaştırma gayretinde olan bir Türkmen "alpereni", Anadolu'daki Türkmenler arasında sevilen bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu'da farklı yerlerde adına tekkelerin³⁰ olması bu durumu pekiştirmektedir.

²⁹ Rudi Paul LINDNER, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, (Çev. Müfit GÜNAY), Ankara 2000, s. 130.

³⁰ Dedîği Dede'ye ait tekkelerden biri Konya'nın Doğanhisar ilçesinin Tekke köyünde olup, yıkılmış durumdadır, diğeri ise İlgın'ın Mahmuthisar ve Tekke köyleri yakınında, Tekke köyünün son evlerinden takriben 300 m. ileride yüksekçe bir sırtta inşa edilmiştir. Yapı metruk olup, köylüler tarafından adakta

Orta Anadolu'da XIII. XIV. yüzyıllarda yaşadığı bilinen Dediği Sultan'ın , Ergani'deki Dediği Baba ile münasebetini tam olarak tespit etmemize mevcut belgeler ile imkan yoktur. Bunların aynı şahsiyetler mi yoksa farklı kişiler mi olduğunu şimdilik ifade etmek zordur, ancak hayat tarzlarının benzerliği dikkat çekmektedir. Mevlana Celaleddin-i Rumî'nin Konya'ya gelme teklifini kabul etmeyerek şehre yakın bir yerde kalmayı tercih etmesi, Ergani'deki zaviyenin de şehirde değil, şehre yakın bir yerde olması benzer hayat tarzının göstergesidir. Ergani'deki halk arasında Dediği Baba'nın kimine göre veli, kimine göre kahraman bir asker olması da Dediği Sultan menkıbesinde geçen hayat tarzı ile bire bir örtüşmektedir. Seydişehir'den Hristiyanları Antalya'ya sürmesi, Konya muhasarasında Sultana yardım etmesi kahramanlığına, yine Konya muhasarası esnasında ve Ilgın'da gösterdiği kerametler ise veliliğine delalet etmekte olup, Ergani'deki halkın, Dediği Baba için yapmış olduğu veli ve kahraman tanımlamasını teyit etmektedir. Bu ifadeler, Dediği Sultan ile Dediği Baba'nın aynı kişiler olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu durumda, Dediği Baba Horasan'dan Anadolu'ya geldiğinde önce Ergani'de bir zaviye kurmuş, sonra Orta Anadolu'ya geçmiştir.

Dediği Baba ismine, XVI. yüzyıl belgelerinde tesadüf edilmektedir. 1530 tarihli ve 998 numaralı Tahrir Defteri'nde Dediği Baba'nın bir şeyh olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyesi vardır. Zaviyeye vakfedilmiş, yıllık geliri 50 akçe bir kıta bağ ile, yıllık geliri 150 akçe olan beş kıta zemini mevcut olup, yıllık 200 akçe gelire sahiptir³¹.

Dediği Baba zaviyesinin konumu göz önüne alındığında, hayatta iken gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri tahmin etmek mümkündür. Çünkü yaşamış olduğu dönemde etrafındaki yerleşim yerlerinin hepsi gayrimüslim idi. Ayrıca burası Eski Ergani'ye giden yolu üzerinde, dağın başlangıç noktasındadır. Buna göre, Dediği Baba'nın yoldan gelene geçene yardım

bulunmak amacıyla nadiren ziyaret edilmektedir. Köyün ulaşımının zorluğu sebebiyle çevre köy ve kentlerden ziyaretçisi bulunmamaktadır. Ömür BAKIRER-Suraiya FAROQHI "Dediği Dede ve Tekkeleri", *Belleten* 39/155 (1975), s.447-471.

³¹ BOA, TD. 998, s. 111 ; M. S. ERPOLAT, ... *Ergani Sancağı* , s. 101.

ettiğini ve çevresindeki gayrimüslimlere İslâm'ın hoş görüsünü ve yaşayış tarzını fiili olarak gösterdiğini tahmin etmek mümkündür.

Dediği Baba'nın zaviyesi de bugün mezarı olduğuna inanılan yerdedir. (Kanaatimce Dediği Baba'nın mezarı burda değil, başka yerdedir, zira mezar olduğu sanılan kabir orijinal mezar olmayıp, zaviyenin temel duvarı üzerinde olduğu açıkça görülmektedir.) Annesi Eski Ergani'de yetişmiş olan M. Hanefi Ergün'ün (53 yaşında bir esnaf) annesinden dinlediğine göre; burası yakın geçmişe kadar bir taş yığınından ibaretmiş. Vatandaşlar bu taşları ev yapımında kullandıkları için burada taş kalmamış. Gerçekten de mezar, eski temel duvarı üzerinde hafif tümsek bir yerde bulunmaktadır.

Halk arasında bugünkü mezarın yapılışı ile ilgili de şu hikaye anlatılır: Ahmet Ağa, buradaki taşları götürüp ev yapmış. O gece Dediği Baba rüyasına girip "Benim adım Dedüğü Baba, söktüğün taş da benim mezar taşım." Bunun üzerine Ahmet Ağa o taşı ertesi gün söktüp yerine götürüyor ve buradaki mezarı tekrar inşa ediyor, etrafını çeviriyor. Ancak burası defineciler tarafından tahrip edildiğinden, bu mezar taşı yerine şimdi başka taş yer almaktadır. Dediği baba ile ilgili anlatılan başka bir hikaye daha vardır³². Dediği Baba'nın ziyaretine gidenler, istedikleri şeylerin resmini yere çizerler, mezarın başındaki ağaca bez bağlarlar. Dilekleri yerine gelsin diye taş üstüne taş koyarlar. Kadınlar ciğerli pilav pişirerek ziyarete götürürler, orada yerler, dileklerini ondan sonra tutarlar.

b. Kılıç Baba Ziyaretgâhı

Kılıç Baba, Şölen (Kılış) Beldesinin Kılıç Baba Tepesi denilen mevkide olup, Ergani'nin 10 km. doğusunda, Ergani-Dicle yolunun solunda, 2-3 km. uzaklıkta ve çevreye hakim bir noktadadır.

Burada üç mezar bulunmaktadır. Halk bu mezarların Uzun Hasan'ın babası ve kardeşlerine (biri kız) ait olduğuna inanmaktadır. Vedat Gündoğan'dan (50 yaşlarında, Üniversite mezunu, iş adamı) alınan bilgiye göre, Uzun Hasan, bu köyde doğmuştur ve adına halk arasında nesilden nesile Hasan-ı Tavi (Uzun Hasan) destanı anlatılmaktadır.

Tahrir Defterinde Kılıç Köyü diye bir köy vardır.³³ Ancak halk arasında buraya Kılış da denilmektedir. Buradaki dağa Kılıç Dağı, ziyarete de Kılıç Baba denilmektedir. Köyün Şölen'den önceki eski ismi olan Kılış'ın Kılıç isminden muharref olduğu böylece ortaya çıkmaktadır.

Burası Perşembe akşamları ziyaret edilir, dilekte bulunulur. Bundan başka yöre halkı, daha çok hayvanlarının hastalıktan kılınmasını önlemek için, hayvan sürüsünü üç veya yedi defa ziyaret etrafında dolaştırma adetini de yaygın olarak uygulamaktadırlar.

c. Vahit Baba Ziyaretgâhı

Vahit Baba'nın şahsiyeti ve ne zaman yaşadığı hakkında elimizde hiçbir bilgi mevcut değildir. Burası şimdi Ergani şehir merkezinde kalmıştır. Namık Kemal Mahallesi'nde Diyarbakır yolunun kenarındadır. Eskiden burada pınar da vardı; ancak şimdi pınarın yerinde oto yıkama dükkanı açılmıştır. Burada sadece bir iki incir ağacı bulunmaktadır. Eskisi gibi ziyaret edilmemektedir. Hatta o caddeyi her gün kullanan çoğu insan, burada bir ziyaretin olduğundan habersizdirler.

³² M. H. YAVUZ, *Diyarbakır Efsaneleri*, s. 62.

³³ BOA, TD, 64, s. 552; M. S. ERPOLAT, ... *Ergani Sancağı*, s. 11, 50, 63; aynı yazar, *Diyarbakır Beylerbeyliği*..., s. 337.

Erganili Şair Enver Atılgan, Ergani isimli şiirinde buradan şu dizeler ile bahsederken, buranın ziyaret edilmesinin sebeplerini de böylece ifade etmektedir:

.....
Kimler ziyaret etmez ki Vahit Babayı
Gelinlik kızlar, işsiz anneleri, dul kadınlar
Neler duyar o mumları adarken
Ne ümitler besler o çaputları bağlarken
Dağılır o an içindeki gam kasavet
Fakat yıllar yılı tazelenir bu niyet.³⁴

Vahit Baba, Perşembeyi Cumaya bağlayan gecede ziyaret edilir. Ziyaretçiler burada mum yakarlar. Burayı, kavuşmak isteyen gençler, erkek çocuk sahibi olmak isteyen aileler ve iş arayanlar ziyaret ederler. Dileklerin gerçekleşmesi için ziyaretgâhın ağaçlarına bez bağlarlar, kurban keserler.

d. Kara Baba (Karabab) Ziyaretgâhı

Kara Baba köyünün 3 km. güneyinde, bölgeye en hakim noktada yer almaktadır. Burada Kara Baba adında birinin yattığına inanılır. Ancak Kara Baba'nın kim olduğu, burada ne zaman yaşadığı bilinmemektedir. Ziyaret yerleşim yerlerinden uzak bir noktadadır. Bunun yanında etrafındaki yerleşim yerleri olan Sütyüzü, Tülük, Boztaşı ve Abdulaziz köyleri ise birkaç haneden ibarettirler. Bundan dolayı ziyaretçileri hemen hemen yok gibidir.

Ziyaretin başında, birkaç asırlık olduğu tahmin edilen kocaman bir meşe ağacı vardır. Bu meşe ağacının altında, çevredeki taşlarla gelişigüzel çevrilmiş, içinde taşı dahi bulunmayan bir mezar vardır. Ziyaretimizde mezarın başındaki bu ağaca bağlanmış birkaç bez parçası ile yeni yolunmuş horoz tüyleri, buranın hâlâ bir ziyaretgâh olduğuna tanıklık etmektedir (10 Ağustos 2002).

³⁴ H. HEKİMOĞLU-Y. ATILGAN, *Ergani*, s. 5-6.

Ziyaretin 70-80 adım kuzeybatısında da büyükçe bir ağaç, 15-20 adım doğusunda yeni olduğu anlaşılan bir mezar yer almaktadır.

Mezar yeri son derece bakımsız olup, yolu bulunmamaktadır. Çevresindeki ormanlık alan büyük ölçüde tahrip edilmiş olmasına rağmen, mezarın başındaki bu meşe ağacına dokunulmamıştır. Buranın ziyaret olduğu ancak çevredeki birkaç köy halkı tarafından bilinmektedir.

Kara Baba Ziyareti'ni, romatizma hastaları, Çarşambayı Perşembeye bağlayan gecede ziyaret ederler. Bu isim ile anılan Çermik'in Artuk Köyü'nde de bir ziyaretgâh vardır. Bunlar arasında bir bağın olup olmadığı bilinmemektedir.

c. Karahıdır Ziyaretgâhi

Karahıdır Ziyareti, Sütyüzü mezarının 2 km. kuzeydoğusu ile Abdülaziz köyünün 4 km. güneydoğusu arasında bir dere yatağı içinde yer almaktadır.

Karahıdır'ın kim olduğuna dair halk arasında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu isme ilk defa 1518 tarihli Tahrir Defteri'nde tesadüf edilmektedir. Buna göre Karahıdır, Abdülaziz Köyü'nde mukim bir sipahinin ismidir. Babası da İlyas'tır.³⁵ Karahıdır ismi 1566'da Abdülaziz ile birlikte anılmaya başlanmış ve Tahrir Defteri'nde Abdülaziz nam-ı diğer Karahıdır adını almıştır.³⁶ Böylece Karahıdır'ın bir sipahi ve gazi olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı da ölümünden sonra türbesi ziyaretgâh olmuştur.

Karahıdır Ziyareti, günümüzde son derece bakımsız bir durumdadır. Etrafı taşlarla geliş güzel çevrilidir. Yakın zamnlara kadar burada birkaç ağaç bulunuyormuş; ancak bunlar da tahrip edilmiştir.

³⁵ BOA, TD. 64, s. 567.

³⁶ KKA, TD. 106, v.259b ;TD. 332, v. 17b; Mehmet Salih ERPOLAT, XVI. Yüzyılda Diyarbekir Beylerbeyliği'ndeki Yer İsimleri (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1999, s. 338.

Bu türbe, Çarşamba günleri ziyaret edilmektedir. Hayvan sürülerinin hastalıklara karşı korunması için, hayvanlar mezarın etrafında üç veya yedi defa dolaştırılır. Çevre köylerde insanlar, kendi köylerinin mezarlığı olmasına rağmen, ölen çocuklarını Karahıdır'ın kible tarafına düşen kısmına gömmeyi âdet edinmişlerdir. Ziyaretimiz sırasında çocuklara ait on bir mezarın olduğuna şahit olduk; ancak bunun sebebini tespit edemedik.

f. Abdülaziz Ziyaretgâhı

Abdülaziz, XVI. yüzyıl boyunca Ergani Sancağı'na bağlı bir köy olmasına rağmen, günümüzde idarî olarak Çermik ilçesine bağlıdır. Ancak, sakinlerinin resmî işlerinin dışında Çermik ile bir bağlantıları yoktur. Köy, Ergani'nin 35 km. güneyinde bir tepenin güney yamacındadır. Ziyaret ise köyün kuzeyindeki en yüksek noktada köy mezarlığındadır. Türbe, köyün mezarlığında yaşlı bir ağacın altındadır. Hayırsever bir vatandaş tarafından mezarı tamir edilmiş olup, mezar taşında yeni harflerle sadece Abdülaziz Ziyareti R.. Fatiha ibaresi yazılıdır.

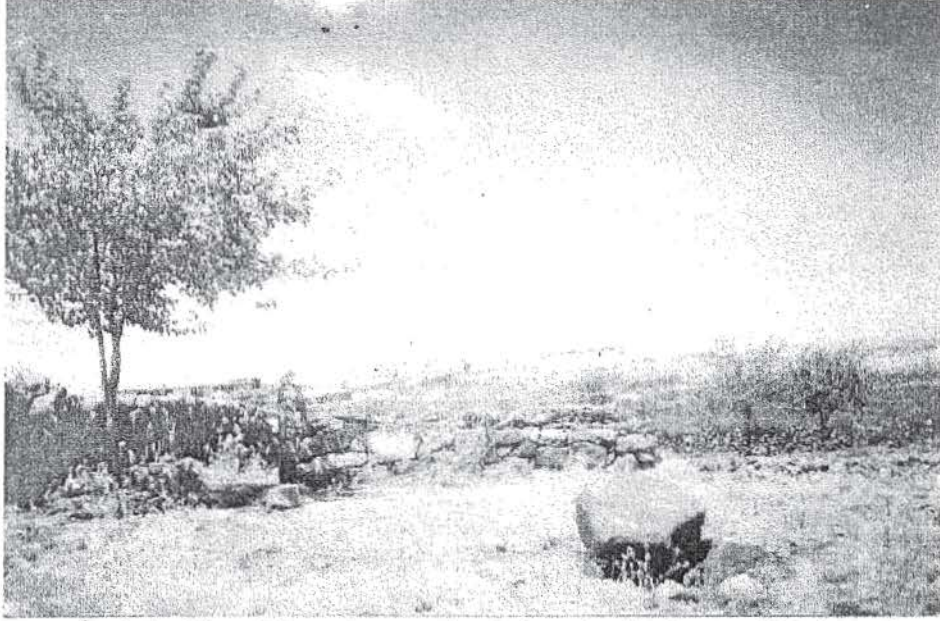

Abdülaziz'in şahsiyeti ve kişiliği hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bir sipahi olduğunu tespit ettiğimiz Karahıdır'dan önce yaşadığını, Karahıdır'ın 1518'de burada mukim olmsından anlaşılmaktadır. Halk Çarşamba günleri burayı ziyaret etmektedir.

g. İncehıdır Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgâh, aynı ismi taşıyan köyün doğusunda yer almaktadır. Etrafı taşlarla çevrili ve başında yeni dikildiği anlaşılan bir dut ağacı bulunmaktadır. Burası Ergani'nin 30 km. güneyinde yer almakta olup, önemli bir kavşak noktasındadır. Birçok köyün yolu buradan geçmektedir. Köyde aynı zamanda Jandarma Karakolu da bulunmaktadır.

İncehıdır'ın şahsiyeti ve faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu köy tahrir kayıtlarında 1518 ve 1530'da hâli ve harabe³⁷ iken, 1566'da şenlenmiştir. Buna göre İncehıdır 1518'den önce bu bölgede yaşamış bir zattır.

İncehıdır Ziyaretgâhı, yakın geçmişe kadar sık sık ziyaret edilmesine rağmen, günümüzde bu ziyaretlerde bir azalma olmuştur. Türbe Çarşamba günleri ziyaret edilmektedir. Çoğunlukla hayvan sürülerinin hastalıklara karşı korunmak amacıyla sürü türbenin etrafında üç defa dolandırılır.

h. Mustafacık Ziyaretgâhı

Burası Ergani'nin 40 km. güneyinde, Bitikçi köyünün doğusunda bulunmaktadır. Bir tepenin üzerinde birkaç mezardan ibaret olup, üzerinde alıç ağaçları bulunmaktadır. Türbe son derece bakımsızdır.

Mustafacık'ın kim olduğu ve ne zaman yaşadığı bilinmemektedir. Burası 1530 tarihli Tahrir Defteri'nde³⁸ ıssız bir köy, sonraki tahrirlerde ise mezra olarak geçmektedir.

3. Kimlere Ait Olduğu Bilinmeyen Ziyaretgâhlar

a. Sahabe-i Sor Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgâh, Kesentaş köyü topraklarında yer almaktadır. Kime ait olduğu tam olarak bilinmemektedir. İsminden dolayı dinî bir kimlik taşıdığı açıktır. Burada üç mezarın olduğu görülmektedir. Mezarların başlarında yaşlı üç ağaç bulunmaktadır. Burası sık sık ziyaret edilir. Bu durum ziyaret yerindeki ağaçlara bağlanan bezlerden ve ziyaretgâh etrafında üst üste konulan taşlardan anlaşılmaktadır.

³⁷ M. Salih ERPOLAT, XVI. Yüzyılda Ergani Sancağı, s. 14.

³⁸ Aynı yazar, aynı eser, s. 41; aynı yazar, ...Diyarbakir Beylerbeyliği'ndeki Yer İsimleri, s.344.

Sahabe-i Sor Ziyaretinin, halk arasında, dirençli romatizma hastalığına iyi geldiği inancı hakimdir. Burası Çarşamba günleri ziyaret edilmektedir. Burada tercihen kırmızı horoz kesilir. Bu horozun eti çevredekilere verilir.

b. Şeyh Süvar Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgâh, Ergani'nin 10 km. güneyinde yer alan Sökündüzü köyündedir. Köyün eski ismi de Şeyh Süvar'dır. Kim olduğu, ne zaman yaşadığı, şahsiyeti ve hizmetleri hakkında bir bilgi yoktur. Şeyh Süvar ismi, tahrir defterlerinde yer alan köyler arsında geçmemektedir. Bu durum, akla köyün XVI. yüzyıldan sonra kurulmuş olma ihtimalini getirmektedir. Türbe köyün mezarlığı içinde bir tepede olup, üstünde birkaç meşe ağacı bulunmaktadır.

Bu ziyaretgâh, Cuma günleri ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler, şifa bulmak için türbenin toprağından bir miktar yerler.

c. Ziyaret Köyü Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgâh ismini bulunduğu köye vermiştir. Ancak tübede yatan kişi hakkında hiçbir bilgi yoktur. XVI. yüzyıl belgelerinde, biri Ziyaret, diğeri de Ziyaret-i Davud olmak üzere iki köy ismi mevcuttur.³⁹ Kanaatimize göre bu ziyaret, tahrir defterinde geçen Ziyaret Köyüdür. Ziyaret-i Davud köyünün yeri ise tespit edilememiştir.

Ziyaret, Ergani-Çermik yolunun solunda, yoldan 3 km. uzaklıkta olup, Balahor Dağı'nın doruğundadır. Köy Ergani'den 13 km. uzaklıktadır.

d. Çarkçı Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgâh Kesentaş, Çukurdere ve Asmalı köylerinin oluşturduğu üçgen arasında yer alır. Üzerinde bir ağaç vardır. Türbede medfûn bulunan zat hakkında hiçbir bilgi yoktur. Sadece felç sonrasında vücutlarında çarpıklık meydana gelenlerin ziyaret edip şifa aramalarından dolayı bu ismi aldığı tahmin edilmektedir.

e. Şeyhan Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgâh, Ergani-Dicle yolunun sağında, Ergani'nin 12 km. doğusunda yer almaktadır. Ziyaretin kime ait olduğu ve burada kimin medfûn bulunduğu bilinmemektedir. Çevrede tarihi eserlerin varlığından dolayı, defineciler burayı sık sık kazarak tahrip etmektedirler. Halk arasında burayı bekleyen bir ejderhanın olduğuna inanılmaktadır. Bundan dolayı da kimse bu definelere karışmamaktadır şeklinde halk arasında yaygın bir inanış mevcuttur.

4. Yakın Geçmişte Yaşayan Tarikat Şeyhlerine Ait Ziyaretgâhlar

a. Kötekan Şeyhleri Kubbesi

Bu ziyaret Ergani'nin 10 km. kuzeydoğusunda yer alan Yakacık (Kötekan) köyünde bulunmaktadır. Burada Rufai şeyhlerinin türbeleri mevcuttur. Halk bunlara "Kubbe" ismini vermektedir.

³⁹ M. Salih ERPOLAT, ...Diyarbakir Beylerbeyliği Yer İsimleri, s. 337-338.

Bu ziyaret Salıyı Çarşambaya bağlayan gecede ziyaretçi akınına uğrar. Daha çok psikolojik problemi olanlar burada şifa ararlar. Ergani'de Zülküf'î Nebi Makamından sonra, en çok ziyaret edilen mekandır.

b. Şeyh Şükrü Ziyaretgâhı

Şeyh Şükrü Türbesi, Ergani şehir mezarlığındadır. Dediği Baba Türbesinin batısındadır. Şeyh Şükrü aslen Muş'ludur. Ergani'de müftülük yapmıştır. Mezar taşında "Fatihe" Rukai Tarikatı Şeyhi Şükrü Çobanoğlu 1890 Muş 4 Ekim 1969 emekli Müftü Muş'lu" ibaresi vardır. Mezarı son derece temiz ve bakımlıdır.

Şeyh Şükrü'nün müritleri daha çok şehirli olup, esnaf ve memur zümresindendirler. Zikirlerinde tamamen Türkçe ilahi ve kasideler okumaktadırlar. Ancak bu araştırma çerçevesinde kendilerinden zikirlerinde okudukları ilahi ve kasideler istendiğin, tanımadıklarından dolayı vermekten imtina ettiler.

Bu türbe her Perşembe ziyaret edilmektedir. Ayrıca Zülküf'î Nebi Makamına çıkanlar burayı ziyaret etmeden geçmezler.

5. Tabiat Kuvvetleri İle İlgili Ziyaretgâhlar

a. Aktaş Ziyaretgâhı

Bu ziyaretgah Armutova köyündeki bir kayadır. Bu kaya kutsal bilinmekte ve kabul edilmektedir. Köylüler, hayvanlarını hastalıklardan korumak için kayanın etrafında üç defa dolaştırmaktadırlar.

b. Sultanpınarı

* Mezar taşında Fatiha yerine Fatihe ibaresi yer almaktadır.

Bu pınar Ergani-Çermik yolunun solunda, yoldan 2 km. uzaklıktadır. Yeşilköy ile Sesverenpınar köyleri arasında ve ovada bulunur. Suyu son derece soğuktur. Halk arasında, bu suyun sıtma ve sarılık hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır. Sıtma hastaları bu su ile yıkanırken, sarılık hastaları ise sudan içerek yanlarında getirdikleri yumurtanın sarısını pınar suyuna bırakmaktadırlar.

c. Kara Cehennem Suyu

Bu su, ismini, çıktığı mağaranın karanlık olmasından almaktadır. Halk arasındaki inanca göre: Bu su cehennemden çıkıp, cennete akmaktadır.

Cehennem mağarasına gidenler, bu dünyada cehenneme gitmiş oldukları için, artık öbür dünyada cehenneme gitmezlermiş. Bu sudan içenler cennete giderlermiş.⁴⁰

Sonuç

Tarihin en eski dönemlerinden beri yerleşim sahası olan Ergani'de yaşayan halkın, sıkıntılarının giderilmesi niyetiyle müracaat ettikleri çok farklı ziyaretgâhlar vardır. Bölge halkının kültürü üzerinde ziyaret yerlerinin etkili olduğu görülmektedir. Bu etki, kendisini, Zülküf, Zülküfil, Entüş ve Zülfiye gibi şahıs isimleri ile İncehıdır, Karahıdır, Karababa, Şeyhsüvar gibi yer isimlerinde göstermektedir. Ziyaretgâhların inançlar üzerindeki etkileri hususunun yanı sıra, belirgin bazı hastalıklar sıtma, sarılık, felç, psikolojik rahatsızlıklar, korku, çocuk yürütmesi ve konuşamamasındaki gecikme, çocuk sahibi olamama gibi problemler için, türbelerin muayyen zamanlarda ziyaret edilmesinden anlaşılmaktadır.

Ergani'de Ziyaret yerleri için kullanılan terimler de farklılık göstermektedir. Zülküfü'l Nebi Türbesi için "Makam," eren ve derviş türbeleri için "Ziyaret" ve şeyh türbeleri için "Kubbe" terimleri kullanılmaktadır.

Bu çalışma ile Dediği Baba, Karahıdır ziyaretlerinde yatan şahıslar hakkında mevsûk bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Abdülaziz, İncehıdır, Mustafacık ziyaretlerinde medfûn olan zatların ise en azından XVI. yüzyıldan önce yaşadıkları kesin olarak belgelenmiştir. Böylece, bölgenin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında emeği geçen bazı şahsiyetler gün yüzüne çıkarılmıştır. Ayrıca bundan sonra konu ile ilgilenenlere önemli malzeme de temin edilmiştir.

⁴⁰ H. M. YAVUZ, *Diyarbakır Efsaneleri*, s. 200.